

PER A UNA LECTURA DE «SOBRE LA LLIBERTAT»

Cap. IV; “DELS LÍMITS DE L'AUTORITAT DE LA SOCIETAT SOBRE L'INDIVIDU”

Ramon ALCOBERRO

A.- INTRODUCCIÓ – CONSIDERACIONS PRÈVIES

I.- Com recorda Neus Campillo Iborra en la seva introducció a l'edició del cap. IV de SOBRE LA LLIBERTAT (Universitat de València – Generalitat Valenciana, 1991), «La llibertat de què ens parla Mill en els seus escrits, i especialment en l'assaig que ací analitzarem, es refereix a la llibertat social i no al problema de lliure albir, tal i com ell mateix precisa en la Introducció. D'ací ve que el mateix títol siga ON LIBERTY i no “free will”, com ocorreria si es referís a un discurs sobre la llibertat en sentit metafísic». En tant que filòsof utilitarista a Mill no li interessa discutir sobre si l'home és –o no és– lliure, ni sobre quines són les condicions de la llibertat en tant que concepte, sinó esbrinar quina és la seva llibertat ètica, política i social en el concret.

El que Mill analitza a ON LIBERTY és el criteri a partir del qual es vinculen ètica, llibertat i felicitat. La seva resposta consisteix el que de vegades s'anomena «Principi d'Individualitat», és a dir, considera que són els drets de l'individu i, primer que tot, el dret a la llibertat el que garanteix la més gran felicitat; per això mateix el ressort que ens obre a una vida feliç es troba en la lliure percaça del propi bé –i en conseqüència, que la llibertat individual és l'eina de la felicitat.

El principi d'individualitat és un principi de llibertat; de tal manera que ningú –cap individu i de cap manera– mai no pot ser obligat a fer uns actes o uns altres si ell no vol, ni amb l'argumentació segons la qual “això seria millor per a ell”, ni amb l'argument que “això et faria feliç”, ni suggerint-li que en opinió d'altri, alguna cosa seria fóra més interessant, o més adient o més justa... Sobre actes que no involucren ningú més que cadascú mateix, només un mateix disposa de plena jurisdicció. La llibertat no pot ser limitada a ningú ni tan sols “pel seu bé” si l'acció no perjudica tercers.

És molt important entendre que Mill, en tant que filòsof utilitarista, s'interessa primàriament per la felicitat i que la seva argumentació segueix la regla utilitarista bàsica, la recerca de la màxima felicitat (avui en diríem “benestar”) per al més gran nombre. La llibertat és útil en la mesura que fa els homes feliços i que permet una major individualitat, és a dir, en tant que ens fa més creatius, més diversos i –

d'aquesta manera— augmenta la utilitat de la vida social. En l'antagonisme entre poder i llibertat, que és un dels problemes clàssics del pensament filosòfic, l'opció de Mill és clara: la llibertat i la individualitat han de ser preservats de qualsevol tirania i, especialment, de la tirania de l'opinió pública.

Al cap. 3 de SOBRE LA LLIBERTAT, Mill es planteja, en concret, el problema de la llibertat d'acció i de la individualitat, però ho fa tan sols després d'haver exposat les seves raons per a promoure la llibertat (cap. I) i, especialment, la llibertat sense restriccions de pensament, d'expressió i de discussió, com a millor forma de corregir l'error a través del debat (cap. II). Al cap. II, Mill, mostra que persones condemnades per immoralitat i impietat per l'opinió pública en un determinat moment, com per exemple Sòcrates i Jesús, poden acabar essent considerats models morals per a la humanitat. D'aquí la justificació de la llibertat d'expressió que Mill aborda en termes bàsicament instrumentals, no com una finalitat en si mateixa sinó com un mitjà per a millorar moralment, optant pel millor argument a través de la crítica.

La llibertat és, per a Mill un àmbit de «no interferència». Això vol dir que hi ha dues conceptes de llibertat diferents: la “positiva” (llibertat de fer) i la “negativa” (llibertat per a que “no em facin”, per a no patir interferències, és a dir, per a que la meua iniciativa no es vegi limitada). La llibertat que interessa a Mill és bàsicament la negativa, és a dir, que ningú —i especialment l'Estat i els poders públics coercitius— no limitin la meua capacitat creativa.

Tot i que ningú no viu completament isolat, hi ha una sèrie d'àmbits de la nostra vida que ens afecten exclusivament a nosaltres i només a nosaltres. En aquest àmbit cadascú té el dret a actuar com li plagui i a no ser forçat de cap manera. Mill té clar el criteri a seguir si algú es comporta com li ben plau, mentre no faci una acció legalment reprovable en contra de la societat —o d'algun dels individus de la societat. Quan algú actua d'una forma que a nosaltres ens desplaça però no ens perjudica: «... no ens incumbeix d'infringir-li cap mena de sofrença, llevat de la que pugui derivar-se incidentalment del nostre dret d'usar la mateixa llibertat de regulació dels nostres propis afers que li reconeixem a ell».

La llibertat inclou també el dret a ser extravagant: «Si, posem per cas, un home per intemperància o extravagància, deixa de pagar els deutes o bé, havent assumit la responsabilitat moral d'una família, per la mateixa causa deixa de ser capaç d'educar o de mantenir els seus fills, mereix una justa reprovació i pot ser castigat, però si ho és ho serà a causa de la infracció del seu deure envers la seva família o els seus creditors, no pas per la seva extravagància». De fet, per a Mill l'existència d'un bon nombre d'excèntrics és una demostració de la llibertat que hi ha en les societats pluralistes.

II.- Hi ha una circumstància històrica que convé conèixer a l'hora de situar l'argumentació, tant sovint controvertida sobre el dret que tenen els individus a beure i a emborratxar-se, que és un dels coneguts exemples que apareixen al final capítol IV de SOBRE LA LLIBERTAT. Una lectura fàcil i del tot incorrecta podria portar a creure que John Stuart Mill era partidari de la beguda alcohòlica a pleret, cosa que és del tot falsa. Se sap que era una persona molt moderada en aquest tema, com en tants d'altres. Però el que ell reivindica és que mentre no s'atempti a les lleis, cadascú ha de ser jutge d'ell mateix i que, per tant, els bevedors tenen dret a beure i a que el govern no s'hi interfereixi —exactament igual com els mormons tenen dret a predicar la seva fe sense que ningú no els ho impedeixi, per absurd que la religió mormona o l'alcoholisme pugui semblar a altri.

Per comprendre el sentit de l'exemple que posa Mill, cal saber que al segle XVIII, i molt especialment entre 1720 i 1751 hi hagué a Anglaterra una autèntica epidèmia de consum de ginebra i és en relació a aquest fenomen, que a l'època estava encara al record de la gent, que Mill construeix la seva argumentació en defensa dels drets individuals. L'any 1690 el Parlament anglès havia decretat que tothom tenia dret a destil·lar begudes, com una mesura de xoc per a impedir que s'importés vi i cervesa de França. Donat que a Anglaterra no hi havia vinyes, els cereals eren l'única matèria primera que es podia destil·lar i això popularitzà extraordinàriament la ginebra, el "brandy britànic", fet originàriament sobre una recepta holandesa (en aquella època a Holanda creien que la ginebra era un tònic medicinal). Emborratxar-se fins a caure estès fou durant dues generacions un costum habitual i no especialment mal vist en totes les classes socials sense excepció.

Al llarg de 30 anys, entre 1720 i 1751 Londres, especialment, fou una ciutat d'alcohòlics crònics. Malgrat els diversos intents de controlar les destil·leries, era fàcil trobar al carrer venedors de ginebra de qualitat infima fabricada en subsòls de cases de veïns, més o menys clandestins però tolerats. A mitjans del segle XVIII el consum de ginebra a Gran Bretanya arribà a ser de 180 litres per persona i any, gairebé sempre de destil·lació casolana, que era un autèntic matarates (per comparar direm que a finals del segle XX, el consum de cervesa a Gran Bretanya era de 118 litres per persona i any, per només 14, 4 litres de vi). El consum, especialment en les classes populars era tan exagerat que fins i tot les fleques van començar a vendre el pa a llesques i a quarts perquè els borratxos no tenien ni diners per a comprar un pa sencer.

El govern, com ara passa amb el tabac, va considerar que l'únic que podia disminuir l'epidèmia era augmentar els impostos; però, tot i mals anys de collites de cereals que augmentaren el preu de la ginebra, el consum va disminuir només quan aparegué una nova generació que considerava amb fàstic el consum d'alcohol perquè havia vist les seves conseqüències nefastes, de les quals ens han quedat testimonis com dos gravats de William Hogarth: "Carrer de la cervesa" i "Passeig de la Ginebra" (1751).

A partir de la segona meitat del XVIII i especialment a partir de les guerres napoleòniques, el consum de ginebra va baixar no per influència de les mesures governamentals, sinó perquè hi hagué un canvi espectacular en les mentalitats; l'abstinència creixé impulsada per una generació jove que sentia repugnància per la beguda perquè n'havia vist les conseqüències a les seves famílies —més o menys com ara se sent cada cop més repugnància pel tabac. La desconfiança milliana per les mesures del govern contra la beguda, les argumentacions a favor dels drets individuals dels bevedors i l'anàlisi de la diferència entre drets col·lectius i drets personals té un aspecte teòric, conceptual, però també s'origina en un context històric de canvi de costums. D'ençà de les guerres napoleòniques es produí una situació d'evolució i millora dels costums morals, impulsada per la societat mateixa, que tant Bentham com James Mill recordaven prou i que de jove va ser motiu de reflexió per a John Stuart Mill.

Prescindint ara de la temptació d'acostar l'argumentació de Mill sobre el tema de l'alcoholisme a la que promouen algun dels nostres contemporanis sobre el tabac i les drogues, convé recordar que per als utilitaristes la filosofia ha de contribuir a la millora de la societat —i fins i tot a l'experimentació social. La reflexió sobre quin sigui el millor camí per a actuar sobre el problema dels "viciis privats amb conseqüències públiques" com es deia en el vocabulari de l'època, no és una qüestió únicament teòrica però necessita una argumentació teòrica consistent, com la que Mill ofereix.

III.- També per a situar la lectura del cap. IV de SOBRE LA LLIBERTAT pot ser útil entendre una distinció semàntica que no és d'origen utilitarista però que serveix com a substrat per comprendre l'argumentació de Mill contra l'intent, que avui anomenariem «integrista», de justificar capteniments morals a partir de deures de caire religiós. Es tracta de la crítica als falsos deures basats en "normes compulsives". En el vocabulari de la filosofia moral s'anomenen "normes compulsives" les que s'imposen mitjançant la por (por a morir, a la condemnaió eterna, etc.). La norma compulsiva és "terrorisme moral" perquè usa arguments emocionals (por, terror, angoixa) per a obligar els individus a actuar i impedeix la llibertat de consciència. Ja els epicuris a la Grècia hel·lenística van observar que els arguments basats en provocar una conducta a través de manipular la por a la mort són racionalment absurds; quan estiguem morts no tindrem sensibilitat i, per tant, no sabrem que estem morts. Però això no impedeix que aquests arguments afectin molta gent.

Segons totes les tradicions morals modernes seria immoral que es fes el bé per por al càstig, en la mesura que actuar així converteix els individus en infants perpetus. L'opinió pública i la tradició religiosa actuen compulsivament, a parer de Mill. Per això cal defensar l'àmbit de la llibertat individual i el dret a l'expressió pública contra la restricció que aquestes instàncies ens imposen.

També és important entendre la diferència, que no està explícitament en l'argumentació de Mill però que s'hi pressuposa, entre "pecat" i "delicte". El pecat atempta contra una norma religiosa ["manament"], suposadament d'origen diví (avortar, per ex. entre els catòlics) i, per tant, cada religió té els seus pecats (l'avortament no és pecat en la religió musulmana, tot i alguns debats recents). El delicte atempta contra una norma civil i, per tant és una norma comuna a tothom, no només pròpia d'un grup. Les normes religioses suposadament provenen d'un Déu i, per tant, no poden ser discutides pels humans. Les lleis, en canvi, es poden discutir democràticament als Parlaments i provenen de les opinions i els interessos de la ciutadania. Les religions poden crear obligacions morals als seus membres, però no poden obligar-los legalment. Si es convertís en llei civil una norma religiosa hauria de ser delicte, per exemple, menjar carn de porc i beure vi o cervesa ("pecat" per als musulmans), treballar en dissabte, ("pecat" per als jueus), passejar imatges en processó pel carrer ("pecat" per als protestants) o fer transfusions de sang ("pecat" per als Testimonis de Jehovà), i així fins a l'absurd. Per tant, l'autoritat civil ha de legislar al marge de les pretensions dels diversos cultes, posant l'accent en la imparcialitat i fent possibles els mateixos drets per a tots els membres de la societat.

A SOBRE LA LLIBERTAT, Mill no es planteja el tema de "la utilitat de la religió", però ho va fer en un altre text, amb aquest títol, que es publicà pòstumament. Allí arriba a la conclusió que aquest és un tema obert (la religió ha produït igual la música de Bach que la Inquisició) i que, en tot cas, les religions han d'evolucionar cap a una ètica mundial.

B.- UNA LECTURA DEL CAP. IV DE «SOBRE LA LLIBERTAT»

Un cop fetes aquestes observacions prèvies estarem en condicions de copsar millor el significat del text proposat a la selectivitat del llibre. Tot i que l'argumentació del cap. IV de SOBRE LA LLIBERTAT té una notable coherència interna, Neus Campillo Iborra proposa dividir-lo en els següents apartats, cadascun dels quals equival

aproximadament a un parell de planes. No seguim a la lletra, però si a grans trets, la seva proposta:

- 1.- El públic i el privat
- 2.- Educació i autonomia individual
- 3.- Dos tipus de deures
- 4.- El reducte de la llibertat individual
- 5.- Paradoxes de la llibertat
- 6.- Individu i opinió pública
- 7.- La llibertat religiosa
- 8.- El paper de les élites i de les classes populars
- 9.- Drets socials – Drets de llibertats
- 10.- Relativisme cultural – Esclavitud de les dones.

Com diu la professora Campillo, això no impedeix de cap manera que es pugui llegir el text de moltes altres formes –de fet, la redacció és unitària– però val la pena aprofitar l'esquema per la seva claredat. De fet, el propòsit del capítol és el de vincular el progrés de la individualitat al progrés social i mostrar que del canvi de cada ésser humà en particular en depèn el progrés de la humanitat en el seu conjunt. Tot el capítol és amarat de la convicció milliana –essencial en les democràcies pluralistes– segons la qual la diversitat de formes de pensar i de viure és, en ella mateixa, una font de millora social.

1.- EL PÚBLIC I EL PRIVAT (Aprox. dues planes a partir de l'inici del cap. IV).

Es planteja el tema central del cap. («¿Quin és, doncs, el límit just de la sobirania de l'individu sobre si mateix? ¿On comença l'autoritat de la societat? ¿Quina esfera de la vida humana pertoca a la individualitat i quina a la societat?»). La resposta a la qüestió depèn de la diferència que s'estableix entre "opinió" i "lleí".

Hi ha càrregues que depenen de la llei i la societat està plenament justificada per a imposar-les. També hi ha un pes de l'opinió pública que judica els comportaments dels membres de la societat. Si l'acció d'un ciutadà perjudica els interessos jurídicament reconeguts d'altri, «la societat hi té jurisdicció». Però només cadascú és amo de considerar el que més li convingui per al seu propi benefici, en l'esfera individual –en què només li caldrà mantenir un principi de respecte als altres. «En tots aquests casos, l'individu hauria de gaudir d'una llibertat perfecta, tant jurídica, com social, per a acomplir l'acte que vulgui i atènyer-se a les conseqüències».

És important remarcar que Mill escriu en un context protestant –i que en la religió protestant no existeix la confessió, ni el perdó dels pecats. Per tant, cadascú haurà de carretejar sempre i inevitablement les conseqüències dels seus actes. L'altra cara de la llibertat és la responsabilitat sobre les conseqüències dels actes. Tenim dret a demanar ser jutjats de forma imparcial, però ningú no pot demanar drets especials per ser qui és (excepte quan són drets que tindria tothom: els infants, els vells, per ex.)

2.- EDUCACIÓ I AUTONOMIA INDIVIDUAL

La posició utilitarista sobre la llibertat individual no ha de ser confosa amb l'egoisme (paràgraf 4). Un egoista seria castigat per l'opinió, però no per la llei. La societat pot educar en la formació de les virtuts, tant personals com socials; l'educació ha de promoure «la direcció de llurs sentiments i fins envers objectes i contemplacions assenyats per comptes de necis, elevats en comptes de degradants», però finalment

és cadascú qui millor coneix les seves necessitats i els seus propis desigs. La interferència de la societat en aquest àmbit «corre el risc de ser aplicada malament als casos individuals».

3.- DOS TIPUS DE DEURES

Tenim deures: de caire legal, i de caire moral. Els de caire legal són regulats per lleis; els de caire moral ho són per sentiments, inclinacions, etc. Però resultaria moralment injust tractar d'una manera descortesa les persones simplement perquè no em són simpàtics els seus costums. I encara seria pitjor voler obligar els altres a seguir els meus. En altres paraules, podem demanar i oferir un tracte imparcial (tractant algú com em tracta, responent-li com em respon) i puc expressar el meu malestar per la conducta d'algú «però no per això hem de sentir-nos cridats a fer-li la vida impossible».

Mill considera que una sèrie de qualitats poden fer "non grata" una persona (temeritat, entestament, urc, no poder viure amb mitjans moderats, anar a la percaça de plaers carnals... en definitiva els valors contraris al model de vida imperant). Serà cadascú que s'ho haurà buscat i no pot queixar-se de les conseqüències. Però això no el fa culpable de càstig legal. Cal separar el que són actes lesius als drets de tothom del que són opcions personals o tendències que hom pot seguir o no seguir.

4.- EL REDUCTE DE LA LLIBERTAT INDIVIDUAL

La perspectiva del dret en el paràgraf 6 és clarament antikantià. Hi ha dues esferes irreductibles en elles mateixes (pública i privada). En l'esfera pública hi ha obligacions legals; en l'esfera pública les obligacions són morals i es mouen per un principi d'imparcialitat i de respecte als altres. Mentre no trepitgem els deures envers els altres, cadascú pot fer el que li sembli, àdhuc captenir-se en una forma que em desplaça profundament: «l'enveja, la passió més antisocial i odiosa de totes, la dissimulació, la manca de sinceritat ... l'egoisme que creu que el jo i els seus interessos són més importants que tota la resta ... són tots ells vicis morals ... Poden posar a prova un cert grau de niciesa, o d'una manca de dignitat personal ... però només són dignes de reprovació quan moral quan suposen una infracció del deure envers els altres».

Algú «pot ser per a nosaltres un objecte digne de compassió, tal vegada d'avorriment, però no d'ira o de ressentiment». Observi's incidentalment que un kantià no diria mai que "algú" pot ser un "objecte"; per a Kant una persona mai no pot ser considerat com a objecte, sinó com a subjecte. Mentre per a Kant l'important és l'esperit interior amb què es fan les coses (la "bona voluntat"), per a Mill l'important són les coses mateixes, els actes objectivables i mesurables.

5.- PARADOXES DE LA LLIBERTAT

Per a Mill el camp de la llei es caracteritza per «l'obligació precisa i determinada», «el compliment del deure» i «el perjudici o riscos definits». Per això, per exemple, seria injust castigar algú perquè està ebri, però en canvi resultaria just «punir un soldat o policia que s'embriagui estant de servei». En aquest cas el problema «ja no cau dins l'àmbit de la llibertat i entra de ple en el de la moralitat o el dret».

Per a Mill hi ha tota una paradoxa en què la societat d'una banda es doni a si mateixa el dret a castigar "a posteriori" quan algú ha fet un tort i, en canvi, no prevegi, mitjançant l'educació el capteniment injust. De fet, la societat castigant els malfactors només castiga la seva pròpia inoperància. «Si la societat deixa que un nombre considerable dels seus membres creixin com a infants, incapaços d'ésser influïts per la consideració moral de motius distants, el blasme per les conseqüències és imputable a ella mateixa». «Obrar per la consideració moral de motius distants», és una regla moral per a fomentar el capteniment autènticament útil en una societat, cosa que trenca amb la consideració perfectament incorrecta del càlcul utilitarista com un procediment a curt termini.

Els dos tipus d'utilitarisme (de l'acte / de la regla) convé distingir-los en la mesura que plantegen formes diferents d'abordar el càlcul felicitari.

6.- INDIVIDU I OPINIÓ PÚBLICA

Mill fa una crítica a fons de l'opinió pública que tendeix a considerar els seus propis tòpic, llocs comuns i inclinacions com a veritats òbvies i evidents. Així estableix una contraposició entre "tirania de l'opinió pública" i "llibertats legítimes de l'individu", per a mostrar que l'opinió majoritària podria consistir només en una sèrie de tòpics. «N'hi ha molts que consideren com una ofensa contra ells qualsevol comportament que els desplaça i que experimenten com un ultratge a llurs sentiments, com en el cas d'un fanàtic religiós que, quan fou acusat de menystenir els sentiments religiosos dels altres, respongué que són els altres els qui menys preuen el sentiment d'ell, tot persistint en llur culte o credo abominable». Tothom té imparcialment el mateix dret als seus propis gustos, idees o opinions: «I el gust d'una persona és una qüestió tan pròpia com la seva opinió o la seva bossa».

7.- LA LLIBERTAT RELIGIOSA

Un exemple d'intolerància de l'opinió pública es troba en la qüestió religiosa, en què les antipaties i les aversions no tenen cap fonament en la utilitat. Aquí Mill posa tres exemples molt clars: la prohibició musulmana de menjar carn de porc, la prohibició de cap altre culte diferent al catòlic romà a Espanya i la prohibició del matrimoni als sacerdots en el catolicisme. Aquestes prohibicions serien considerades absurdes en altres llocs o en altres confessions religioses, però l'opinió pública dels països àrabs i els espanyols del segle XIX les compartien molt majoritàriament. Però el fet que siguin majoritàries, no les torna correctes, ni útils. De la mateixa manera el fet que hi hagi calvinistes o metodistes estrictes tampoc no els dona dret a tractar tothom com si tothom hagués de compartir els punts de vista de la seva confessió religiosa. L'opinió pública no té res a dir en qüestió de creences en la mesura que les creences pertanyen a l'àmbit privat. Un fet no és un dret. Per això Estat religiós no pot ser mai un Estat de dret, donat que el dret és vàlid per a tothom, mentre les creences només poden ser vàlides per als qui les comparteixen.

8.- EL PAPER DE LES ELITS I LES CLASSES POPULARS

El que val per a creences religioses s'aplica exactament igual per a creences polítiques. El socialisme i el sindicalisme obligatori o la negociació col·lectiva sindical, per ex., són formes d'oprimir la lliure iniciativa. Els drets són sempre dels individuals concrets. Una teoria dels drets socials significaria que es dona a un grup el poder per a decidir segons el seu criteri per sobre dels individus que el componen. Això seria una tirania de la majoria.

Convé recordar que l'utilitarisme defensa el paper de les elits com a motor de les societats: són els experiments de vida que fan aquests petits grups molt motivats i a petita escala els que obren el camí als canvis socials. Els grups que apareixen esmentats a les darreres planes del capítol són elits en el sentit millà. Però formar part d'una elit no dóna més drets a ningú: de la mateixa manera que l'opinió pública no pot imposar-se sobre un grup petit i negar-li el dret a existir, tampoc cap minoria elitista pot imposar el seu parer a tota la societat. Cap minoria brillant d'intel·lectuals, d'artistes o de partidaris més o menys fervorosos de qualsevol mena de forma de pensar no pot actuar amb pretensions de filòsof-rei.

Però per a Mill la tirania de la majoria és sempre molt més perillosa que la creativitat dels individus lliures perquè ho unifiquen tot i no respecten la diversitat. En el cas dels sindicats, obligant a pagar a tothom el mateix salari (obligant a pagar el mateix a tothom, sense distingir si un treballador és bon feiner o no) en realitat oprimeixen els bons treballadors. Prohibir obrir els comerços en dies festius (la «legislació sabàtica» del text) o intentar que no funcionin els museus o el transport ferroviari en diumenge per "deures religiosos" són també exemples de com els grups poden immiscuir-se de forma il·legítima en les llibertats dels individus.

Aquí seria important observar el context històric i recordar que en la relació sindicat / patronal, no es tracta de posicions individuals en cap de les dues bandes. Tant treballadors com empresaris formen part d'un grup social organitzat. La posició milliana traduïda avui significa que no han d'existir convenis col·lectius, ni cap mena de planificació social de l'economia –altrament ineficaç en la pràctica.

Per a Mill una persona pot decidir lliurement autoexplotar-se: «Les ocupacions voluntàriament escollides a les quals una persona li escau dedicar les seves hores de lleure» han de ser respectades encara que siguin pròpies d'un grup o d'un individu amb qui jo no comparteixo inclinacions o interessos.

9.- DRETS SOCIALS - DRETS DE LLIBERTATS

Un "dret social" és des del punt de vista de l'anàlisi del llenguatge un concepte mal definit, perquè el que realment hi ha són individus units per relacions molt diverses; una societat política són "moltes" societats civils. En una societat hi poden haver persones que beuen alcohol i persones que no en beuen, persones que tenen una idea religiosa i persones que no en tenen: ¿com legislar, doncs, per a tots aquests casos tan diversos? La resposta és que cal tenir present els drets dels individus (que són quelcom empíric) i no els dels grups (que en el nostre vocabulari serien "abstraccions", o almenys mots mal definits).

Mill argumenta el dret a la llibertat individual en casos que a l'època podien ser problemàtics i que, encara avui, són controvertits per a alguns. Es presenten alguns casos especialment punyents: el del dret a beure alcohol i el de la minoria mormona (una religió nord-americana, que es practica sobretot al remot Estat de Utah i que a l'època autoritzava la poligàmia). En aquests casos, el que es reivindica és la primacia de la llibertat individual: si el qui beu no fa mal a ningú i si les dones mormones estan d'acord a patir la poligàmia –i no demanen ajuda per deslliurar-se'n– no es pot interferir en la seva decisió, perquè seria interferir en els drets individuals. «Mentre els qui pateixen la llei dolenta no demanin ajut a altres comunitats no puc admetre que persones que no tenen res a veure amb ells hagin d'intervenir i –hi i acabar amb un estat de coses en el qual estan d'acord tots els directament implicats». Les dues

úniques condicions que s'ha de posar als mormons si volen exercir el seu culte són «que no cometin agressions contra altres nacions» i que «permetin una perfecta llibertat de moviments» als dissidents.

10.- EL RELATIVISME CULTURAL

A partir de la frase anterior, en les darreres línies del cap. es fa una justificació del "relativisme cultural". No tindria sentit enfrontar una civilització a una altra per les mateixes raons que no tindria sentit enfrontar una religió a una altra. «No crec que cap comunitat tingui el dret a forçar una altra a civilitzar-se». Es poden –segons Mill – enviar missioners, però no forçar la consciència. Això no vol que no calgui defensar la pròpia civilització. Si es creu en els fonaments morals (universalisme, racionalitat, imparcialitat) aquests han de ser defensats. Com diu Mill només les civilitzacions «degenerades» no es defensen, i «si és això més val que aquesta civilització [degenerada] desaparegui com més aviat millor».

Cal evitar l'error de confondre la defensa del «relativisme cultural» que Mill reivindica, amb la del «relativisme moral» que ell critica, tot i que hi ha hagut alguns utilitaristes partidaris també del relativisme moral. Que cada cultura sigui diferent, perquè en definitiva s'adapta a un ecosistema diferent, no vol dir que els valors morals també ho siguin. Per a Mill els valors morals són patrimoni comú de la humanitat i no es poden reduir als del món Occidental.

És important vincular aquest debat al del "cosmopolitisme" en Kant i recordar el text inapel·lable del cap. III de l'altre clàssic millia, UTILITARISME: «... les relacions socials entre els éssers humans, excloses les que es donen entre amo i esclau, són manifestament impossibles si no és d'acord amb cap altre pressupòsit que el que siguin consultats els interessos de tots. La societat entre iguals només és possible en el benentès que els interessos de tots són considerats per igual».

C.- ALTRES TEMES QUE ES PODEN PLANTEJAR EN LA LECTURA

El text del cap. IV és adient també per a combatre tòpics molt arrelats en tradicions poc avesades al liberalisme i a la tolerància il·lustrada. Cal observar que al text no s'argumenta, en abstracte, sobre la "tolerància" (virtut subjectiva), sinó sobre el dret (universal, pràctic, objectivable i reivindicable) –i específicament sobre el dret a la diferència. La tolerància és una "gràcia" que es fa. Tot dret, en canvi, és exigible i ha de ser garantit.

Tampoc no s'usen arguments de caire emocional sinó de utilitat racional. És el càlcul objectiu el que justifica que la tria de llibertat resulta la millor per al més gran nombre. Específicament, SOBRE LA LLIBERTAT permet argumentar racionalment contra el tòpic del caràcter individualista del liberalisme, mostrar el perill totalitari implícit del socialisme (no debades Mill col·laborà amb Bakunin en alguns moments), debatre sobre la societat de masses i sobre la creativitat, etc. Òbviament es pot contraposar la llibertat tal com es presenta al text amb teories com la del "filòsof rei" platònic i la "dictadura del proletariat" marxista.

Els crítics marxistes, per la seva banda, tendeixen a argumentar que l'argumentació de Mill a SOBRE LA LLIBERTAT és la que "necessitava" l'Imperi anglès, especialment en la governació de l'Índia (acceptar la llibertat personal, mentre es paguessin tributs), un

cop constatat el fracàs de l'estratègia espanyola a Sudamèrica (que consistia a grans trets en la conversió forçada dels pobles indígenes al cristianisme i el genocidi). També els positivistes francesos eren francament reticents a la acceptació de la llibertat com a diversitat, en aquest cas perquè defensaven un Estat centralista amb una burocràcia forta –i triada mitjançant rigorosos exàmens selectius– com a millor forma de garantir els drets socials (jacobinisme). Però ambdues argumentacions crítiques impliquen un judici d'intencions difícilment compatible amb la literalitat dels textos de Mill. Com es veu a l'obra, l'argument utilitarista és que defensar el dret a la individualitat, a la creativitat i a la diferència és útil –i implícitament es pot entendre que seguir aquesta via ajuda a progressar– però mai no es proposa, sinó tot al contrari, la limitació dels drets a ningú ni menys encara l'aculturació genocida.

D.- EXERCICIS SOBRE EL CAP. IV DE «SOBRE LA LLIBERTAT»

Adaptats de l'edició pedagògica de la Universitat de València, amb propostes pròpies.

TEMES DE CAIRE GENERAL

1.- En la introducció a SOBRE LA LLIBERTAT, Mill diu que «L'objecte d'aquest assaig no és l'anomenat lliure arbitri sinó la llibertat social i civil, és a dir, la naturalesa i els límits del poder que pot exercir legítimament la societat sobre l'individu (...) que segons totes les probabilitats, molt prompte es farà reconèixer com la qüestió vital de l'avenir».

a.- Per què et sembla que estableix la diferència entre el "lliure arbitri" i la "llibertat social o civil"?

b.- Et sembla que la relació entre llibertat individual i societat és un problema significatiu a hores d'ara? En quins àmbits, especialment? Raona la resposta i posa exemples.

2.- A SOBRE LA LLIBERTAT, Mill estudia la naturalesa i els límits dels poder que legítimament pot exercir la societat sobre els individus. Digue's quina són per a tu aqueixos límits.

3.- Mill va escriure SOBRE LA LLIBERTAT el 1859. Explica quins esdeveniments socials i polítics són els més significatius entre 1848 i 1859 a Europa. ¿Quin nou tipus d'organitzacions polítiques s'estaven formant aleshores? Com les valora Mill en relació al problema de la llibertat?

4.- Explica per què Mill considera que l'opinió pública està esdevenint una nova tirania. Argumenta el teu acord o desacord amb la posició milliana.

SOBRE EL TEMA DEL PÚBLIC I EL PRIVAT

1.- Quin principi general estableix Mill per a delimitar l'esfera pública i l'esfera privada? Quins serien els drets de l'individu respecte de la societat?

2.- En què consisteix la diferència entre "opinió" i "lleï" segons Mill?

EDUCACIÓ I AUTONOMIA INDIVIDUAL

1.- Mill defensa que només cada individu està legitimat per a considerar el que més li convingui per al seu propi benefici. Busca en un diccionari de filosofia què signifiquen els mots "individu" i "individualisme". Creus que l'individualisme que defensa Mill a SOBRE LA LLIBERTAT és egoista?

2.- Mill destaca el paper que té l'educació en la formació de les virtuts personals i socials. Aquesta és una idea que prové de les Llums i que té el seu antecedent en Sòcrates. En canvi, Plató havia considerat que per a canviar la societat cal canviar les lleis: estàs d'acord a considerar l'educació una bona estratègia per a canviar les mentalitats?

DOS TIPUS DE DEURES

1.- Explica la diferència entre el concepte kantian de deure i els dos tipus de deure que apareixen al text.

2.- Mill descriu a quin comportament tenim dret, en l'exercici de la nostra llibertat, si no ens volem relacionar amb persones que ens mereixen una opinió desfavorable. Busca arguments a favor d'aquesta postura.

3.- Mill diferencia entre «deures envers un mateix» i «deures socialment obligatoris». Com es diferencia entre ambdós?

EL REDUCTE DE LA LLIBERTAT INDIVIDUAL

1.- Quina es la diferència entre «descrèdit» i «reprovació moral» que fa Mill? Quin paper es dona al càstig en ambdós contextos?

PARADOXES DE LA LLIBERTAT

1.- Si algú triés "lliurement" ser esclau, seria reprobable segons Mill?

2.- «Obrar amb vista a una consideració moral de motius llunyans» és la forma de conducta que tota societat moralment desenvolupada hauria de potenciar entre els seus membres. Com caldria fer-ho segons l'autor?

INDIVIDU I OPINIÓ PÚBLICA / LA INTOLERÀNCIA RELIGIOSA

1.- Quina legitimitat s'atorga a si mateixa de forma il·legítima l'opinió pública segons Mill?

2.- Posa exemples, històrics o actuals, de contraposició entre «tirania de l'opinió pública» i «llibertats legítimes de l'individu».

EL PAPER DE LES ELITS I LES CLASSES POPULARS

1.- Com refuta Mill l'exigència socialista i sindical d'igualtat salarial?

DRETS SOCIALS – DRETS DE LLIBERTAT

1.- Fes un esquema dels arguments dels defensors dels drets social i dels drets de llibertats. Es podria aplicar aquesta argumentació al tema de la droga? Com?

2.- Si el descans dominical es fonamenta en un argument de tipus religiós seria legítim? I si es fonamenta en arguments d'altre mena? Raona la resposta.

RELATIVISME CULTURAL

1.- Mill diu: «No crec que cap comunitat tingui el dret a forçar una altra a civilitzar-se». Hi estàs d'acord? Per què?

2.- Actualment cap posició colonialista seriosa no es justifica violentament, ni per la "voluntat de poder", sinó que ho fa argumentant que si s'adopta el mode de vida occidental, i els valors liberals que el sustenten, la vida és més feliç. Què podria dir un utilitarista i lector de Mill sobre això?

BIBLIOGRAFIA:

Ana de MIGUEL ÁLVAREZ: «Cómo leer a John Stuart Mill». Gijón: Ediciones Júcar, 1994.